

## УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПРАВДА І НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Історієписання воєнної доби середини ХХ ст. було б неповноцінним без вивчення тогочасних українсько-польських відносин. Сутність і наслідки зазначеної події потребують історіософського осмислення як в контексті історії України, так і світової історії. Сучасна історіографія досліджуваної проблематики представлена численними аналітичними працями, підготовленими на нових методологічних засадах і з відображенням наукового дискурсу та постмодерністських викликів у вивченні українсько-польських відносин в роки Другої світової війни. Однак, трактувати, що вивчення вказаної проблематики не є актуальним, однозначно не можна, оскільки політика пам'яті є однією з функцій кожної сучасної держави.

Аналізуючи українсько-польські відносини в роки Другої світової війни, можна стверджувати, що на сьогодні він сформувався в окремий науково-дослідницький напрям. Це позначено гострою і складністю у вивченні подій 1939–1946 рр., що потребувало як комплексного дослідження, так і примирення та пошуку компромісу між ученими, політиками і представниками влади України і Польщі.

Процес порозуміння й неупередженого вивчення проблематики українсько-польських відносин в роки Другої світової війни на рівні інституцій було започатковано в 1996 р. Саме в цей час Світовий союз Воїнів Армії Крайової та Об'єднання українців у Польщі залучили до дискусії істориків двох країн з метою з'ясування важливих проблем та дослідження важливого для двох країн питання на науковому рівні. Координування цією роботою з польської сторони взяв на себе Військовий історичний інститут (Варшава), а з української – провідні фахівці Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Зважаючи на заплановані пріоритети в дослідженні так званих «складних питань» відносин між Україною і Польщею, які містяться в підписаній президентами двох держав в 1997 р в Києві спільній заяві «До порозуміння і єднання», її актуальність важко переоцінити. Тому можна зробити аналіз досліджень, вже проведених як українськими, так і польськими науковцями, а також висвітлити основні проблеми, які вимагають подальшої наукової розробки.

Впродовж 1996–2001 рр. по чергово в Україні і Польщі було проведено низку наукових семінарів і зустрічей, головним питанням яких була проблематика українсько-польських конфліктів у ХХ столітті. В рамках проведення десяти таких зустрічей, в яких брали участь по 15–20 науковців з кожної сторони, було здійснено обмін науковою інформацією, в якій спостерігалася інтерпретація тогочасних подій, вивчена із залученням значної джерельної інформації, опрацьованої на нових методологічних засадах. Здобутком вказаних наукових зустрічей є публікація 10 томів серії «Польща-Україна: важкі питання»<sup>2</sup>, які вміщують наукове бачення проблематики, а також виражені на той час узгоджені й розбіжності у поглядах дослідників двох країн. Видання 10 томів матеріалів зустрічей українських і польських колег заклали підвалини історіографічної інтерпретації тих подій.

Позитивним явищем також було формування унікального українсько-польського проекту «Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття», в ході роботи якого передбачалося провести опрацювання якомога більшої кількості джерельного матеріалу. Вказаний проект реалізувався за ініціативи міністерства внутрішніх справ Польщі та Служби безпеки України в листопаді 1995 р., перший із дев'яти томів

---

<sup>1</sup> Галина Стефанюк, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії слов'ян Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

<sup>2</sup> Україна – Польща: важкі питання : Матеріали II міжнар. семінару істориків «Україно-польські відносини в 1918–1947». (1998. Т. 1–2); Україна – Польща: важкі питання: Матеріали міжнар. наук. семінару «Україно-польські відносини в роки Другої світової війни». (1998–2001. Т. 3–5).

археографічних видань, які були результатом спільної роботи науковців, і розкривали суперечливу і неоднозначну у висвітленні спільну історію двох народів, вже вийшов друком в 1998 р.<sup>3</sup>.

В сучасній українській історіографії спостерігається велике бажання українського соціуму та учених подолати донедавна оборонний характер наукових публікацій, щоб таким чином ліквідувати диспропорцію між польським та українським висвітленням досліджуваної проблематики, з метою надати українському суспільству об'єктивну, науково-вивірену інформацію.

З цього приводу О. Марущенко зазначає: «Вітчизняні вчені, фахово досліджуючи проблеми українсько-польського протистояння, намагаються уникати однобічності, спекуляцій, прагнуть зрозуміти увесь комплекс соціально-економічних, політичних, етнічних, територіальних, історичних, мілітарних причин, які викликали загострення українсько-польських відносин в роки Другої світової війни»<sup>4</sup>.

У візіях сучасних українських і польських істориків щодо дослідження контроверсійного питання українсько-польських взаємин середини ХХ ст. є ряд особливостей. Характеризуючи історіографію проблеми, український дослідник В. Ухач їх чітко виокремлює. Автор вказує, що у дослідженні українсько-польських взаємин середини ХХ ст. «лідуючі позиції належать польським історикам, які значно раніше започаткували пошукову та аналітичну джерелознавчу працю»<sup>5</sup>, оскільки зацікавилися «волинськими подіями» періоду Другої світової війни ще в 1970-х рр. Також він відмічає, що на сучасному етапі наукового опрацювання помітно знизилася активність польських дослідників у вивченні досліджуваної проблеми і, як наслідок, «значно поменшало нових, опертих на нововіднайдені джерела, глибших наукових студій генези трагічних стосунків двох сусідніх народів»<sup>6</sup>.

Основоположником польських наукових студій з дослідження українсько-польських взаємин періоду Другої світової війни вважається Р. Тожецький. Науковець акцентував на тому, що головні причини протистояння між українцями і поляками були закладені національною політикою міжвоєнної Польщі. Водночас він наголошував на жорсткій політиці радянського НКВС і нацистів, оскільки саме вони використовували кривавий терор як метод боротьби з опонентами. Цим вони намагалися подати приклад українцям і полякам. Р. Тожецький висунув тезу: «Насправді керівництво ОУН хотіло позбутися польського населення, однак не планувало його фізичного винищення, акти терору були, скоріше за все, бунтами певних верств населення, взяти контроль над якими не було можливості, або бажання»<sup>7</sup>.

Дослідник вважав, що рішення про боротьбу з нацистами було виваженим і обґрунтованим. Його прийняли на Третій Конференції ОУН в лютому 1943 р. Однак в ньому не вказувалося про конкретні методи. І тому, вказує Р. Тожецький, «не можна стверджувати, що українці свідомо і в організований спосіб ставили собі за мету фізичне винищення поляків»<sup>8</sup>.

З-поміж інших польських та українських дослідників Р. Тожецького вирізняє те, що при написанні своїх наукових публікацій він чи не найбільше нарівні з польськими використовував тогочасні німецькомовні джерела. Однак, відмітимо, українські джерельні матеріали, через незалежні від автора причини, не були належним чином використані в його працях.

З 1989 р., внаслідок політичних змін у Польщі, в дослідників відкрилися кращі можливості для вивчення проблематики українсько-польських відносин в роки Другої світової війни, яка стала кульмінаційною подією взаємних конфліктів у ХХ ст. Зокрема, Г. Мотика,

<sup>3</sup> Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Нові документи з архівів спеціальних служб: Польське підпілля 1939–1941. Т. 1. (1998).

<sup>4</sup> О. Марущенко, Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині у вітчизняних історіографічних інтерпретаціях. *Вісник Черкаського університету* (2014, № 35 (328)), 10.

<sup>5</sup> В. Ухач, «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України* (2017. № 5-6), 190.

<sup>6</sup> В. Ухач, (н5), 191.

<sup>7</sup> R. Torzecki, Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie SS Rzeczpospolitej. (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993), 15.

<sup>8</sup> R. Torzecki, (н7), 258.

провідний фахівець з цієї проблематики, запропонував поділити польських дослідників на чотири групи: «ревiзiонiстську», «традиційну», iсторикiв українського походження та позанаукову<sup>9</sup>. Аналізуючи кожну з них, автор вiдзначає, що представники трьох перших груп, незважаючи на те, що їхнi погляди часто вiдрiзняються, прагнуть вiднайти iсторичну правду, а четверта – не має наукової цiнності i має пропагандистський характер.

«Традиціоналісти», до числа яких можна вiднести В. i Є. Сємашко<sup>10</sup>, В. Фiляра<sup>11</sup> та iнших дослідників, досить гостро реагують на замовчування трагічних подiй на Волині та в Схiдній Галичині i вимагають засудження ОУН i УПА як «злочинних органiзацій». На їхню думку, це саме вони в роки Другої світової вiйни здійснили геноцид проти польського населення на Волині. Натомість, ревiзiонiсти, до яких належать Г. Мотика<sup>12</sup>, Т. Ольшанський<sup>13</sup>, Р. Тожецький<sup>14</sup>, вважають, що ОУН i УПА мали на меті тільки усунути поляків з території етнічних українських земель. Польські iсторики українського походження, а саме М. Сивіцький<sup>15</sup>, Є. Місило<sup>16</sup> та iнші намагаються на джерельній основі довести дискримінаційну політику польського уряду щодо українців, щоб таким чином вiдстоювати право українців на самозахист. В той же час група позанауковцiв, а саме Е. Прус<sup>17</sup>, А. Корман<sup>18</sup>, В. Поліщук<sup>19</sup> вiдома антиукраїнськими поглядами.

В контексті вивчення українсько-польських вiдносин можна виокремити наукові публікації тих дослідників, які зробили спробу висвітлити приклади взаємодопомоги та співпраці між українцями й поляками в середині ХХ ст. та намагалися вiдійти вiд сформованого в Польській народній республіці негативного стереотипу українця. На початку 1990-х рр. можливість опрацювання та iнтерпретації вказаної проблематики викликала негативне вiдношення польських науковцiв. Про це написав у своїй праці «Брати з-за Бугу» Я. Турнау: «Якщо навіть тобі вдасться зібрати подiбні свiдчення про росiян чи бiлорусiв, то не про українців; про них жодний поляк доброго свiдчення не дасть»<sup>20</sup>.

Водночас автор висловив неоднозначні для польської iсторiографії позиції щодо загального сприйняття українського пiдпiлля, однак наголосив що вони не можуть виправдовувати масових вбивств польського цивiльного населення: «Признаймо слухною думку бiскупа Яна Мартиняка, церковного зверхника польських українців, що не можна зрiвнювати УПА з гiтлерiвцями, признаймо ... що український тероризм був формою боротьби за незалежність i реакцією на багаторiчне упокорення з нашої сторони»<sup>21</sup>.

Звинувачення польськими науковцями представникiв українського самостійницького руху мала наслідком проведення вiдповiдних дослідницьких робiт i вихiд у свiт публікацій, які iнакше iнтерпретують причини конфлікту між поляками та українцями, звинувачуючи в ньому польську сторону. У цьому контексті цікавою є пiдготовлена О. Денищуком iнформація, в якій наведені статистичні дані про «кiлькість українців, які загинули вiд рук польської поліції, загонiв самооборони та Армії Крайової»<sup>22</sup>.

Про процеси допомоги полякам з боку українців написано в праці Р. Недзелька. Автор переконливо стверджує, що українців, які надавали допомогу полякам, слід порiвнювати з

<sup>9</sup> G. Motyka, Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1947 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku / pod redakcją Piotra Kosiewskiego i Grzegorza Motyki*. (Uniwersytatis, 2000), 168.

<sup>10</sup> W. Siemaszko, E. Siemaszko, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. T. 2. (2000).

<sup>11</sup> W. Filar, Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. (2008).

<sup>12</sup> G. Motyka, Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji «Wisła». (2011).

<sup>13</sup> Т. Ольшанський, Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. (1997. Ч. 10).

<sup>14</sup> R. Torzecki, (n7).

<sup>15</sup> М. Сивіцький, Історія польсько-українських конфліктiв /пер. з пол. Є. Петренка. (Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. Т. 1) .

<sup>16</sup> Є. Місило, Акція «Вісла»: документи (1997).

<sup>17</sup> E. Prus, UPA – armia powstańcza czy kurenie rizinów? (1994).

<sup>18</sup> A. Korman, Stosunek UPA do Polaków na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (2002).

<sup>19</sup> В. Поліщук, Гiрка правда: злочинність ОУН-УПА (Словiдь українця) (Донеччина, 1996).

<sup>20</sup> J. Tarnau. Bracia zza Bugu. (1999), 7.

<sup>21</sup> J. Tarnau. (n20), 6.

<sup>22</sup> О. Денищук, Злочини польських шовiністiв на Волині. Книга перша. Рівненська область. (ППДМ, 2003).

людьми, які рятували євреїв від смерті і концтаборів, тобто з «праведниками народів світу»<sup>23</sup>. Дослідник зауважує, що його публікація має вступний характер, і вказує на те, що вивчення проблематики надання допомоги полякам на Волині потрібно продовжувати й надалі. Тому, характеризуючи польську історіографію, можна говорити про те, що інформаційний тиск на польських науковців має наслідком факт прихильності істориків до концепції геноциду поляків в роки Другої світової війни. По іншому інтерпретували ті події лише історики, які були представниками української меншини в Польщі, а саме М. Сивіцький, Б. Гук, С. Місило та інші.

Дослідження українсько-польських взаємин в роки Другої світової війни та формування української історіографії вказаної проблематики розпочалося дещо пізніше, аніж у польській, зі здобуттям Україною незалежності. Українські науковці, фахово досліджуючи проблеми українсько-польського протистояння, намагаються уникати однобічності та спекуляцій у вивченні комплексу причин, які призвели до загострення взаємин між українцями і поляками.

Активне опрацювання вказаної тематики значно активізувалося на межі 2000-х рр. у зв'язку з 60-ю річницею відзначення тих трагічних подій на Волині. Науково-дослідницька робота над проблематикою взаємин між східногалицьким соціумом і поляками періоду Другої світової війни була настільки плідною, що вже в 2003 р. з'явився бібліографічний покажчик О. Лисенка і О. Марущенко<sup>24</sup>. Автори за хронологічним і тематичним принципами упорядкували 714 наукових праць з досліджуваної теми.

Український науковець О. Марущенко у своїй статті стверджує: «В сучасній вітчизняній науковій історіографії домінуючим, на наш погляд, стає підхід до оцінки трагічних подій на Волині як складової частини загального міжнародного українсько-польського конфлікту, що стався за часів Другої світової війни на території спільного проживання українців і поляків (Волинь, Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Надсяння та Лемківщина) та який із наукової точки зору доречно розглядати комплексно і в контексті всієї попередньої історії українсько-польських відносин»<sup>25</sup>.

На сучасному етапі вивчення проблематики українсько-польських взаємин українськими науковцями пріоритетними стають морально-етичні та загальнолюдські цінності, просопографічний підходи і критерії історичного дослідження. На їхній основі українські дослідники намагаються охарактеризувати людський вимір тієї трагічної епохи, а також пояснити мотивацію вчинків безпосередніх учасників українсько-польського збройного протистояння. З цього приводу, як стверджує О. Лисенко, з'явився «цілком інший методологічний дискурс у вивченні складної і суперечливої проблематики Волинських подій, пошук повного і об'ємного їх тлумачення і розуміння»<sup>26</sup>.

Науковий дискурс в сучасній українській історіографії характеризується введенням до публікацій архівних матеріалів, які раніше були недоступними для опрацювання, удосконалення методики їх опрацювання, врахування специфіки інтерпретації документів. В даному контексті необхідно наголосити на науковому доробку В. В'ятровича, інформаційний потенціал якого побудований на близько півтисячі унікальних документів, зокрема з Галузевого державного архіву Служби безпеки України, які були вперше введені до наукового обігу. Про українсько-польський конфлікт дослідник зазначає: «В міжвоєнному періоді активна фаза збройного конфлікту припинилася, але антагонізми між українцями й поляками тільки наростали, що було спровоковано політикою польського уряду. Друга світова війна призвела до ескалації конфлікту за територіальну приналежність Волині»<sup>27</sup>.

Подібної точки зору дотримується і Л. Зашкільняк<sup>28</sup>, який про досліджувані події

<sup>23</sup> R. Niedzielko, *Kresowa księga sprawedliwych. 1939–1945*. (2007), 11.

<sup>24</sup> О. Лисенко, О. Марущенко, *Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії*. Бібліографічний покажчик. (2003).

<sup>25</sup> О. Марущенко, *Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині в сучасних вітчизняних інтерпретаціях*. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. (2014. №35 (328)), 11.

<sup>26</sup> О. Лисенко, *Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті*. *Український історичний журнал*. (2004. № 5), 8.

<sup>27</sup> В. В'ятрович, *Друга польсько-українська війна 1942–1947*. ( Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011), 24.

<sup>28</sup> Л. Зашкільняк, *Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939–1944 роках: міжнародний конфлікт чи неоголошена війна? Україна–Європа–Світ*, (2011. Вип. 5.Ч.2), 89.

говорить, що це була неоголошена війна між українцями і поляками на Волині й Східній Галичині, яка мала риси міжнаціональної війни. На його думку, відповідальність за таке «вирішення» польського питання, несло керівництво ОУН(Б), але при цьому не можна знімати відповідальність й з керівництва польського підпілля.

Історик Ю. Сливка спростовує твердження польських авторів про те, що рішення про фізичне знищення польського населення могло бути прийняте найвищим керівництвом ОУН. Автор аналізує рішення Другої конференції ОУН (квітень 1942 р.) і зазначає, що українське підпілля «виступає за злагодження польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на платформі самостійних держав і визнання та панування права українського народу на західноукраїнських землях»<sup>29</sup>. Автор наводить інформацію й про те, що з української сторони неодноразово митрополит А. Шепицький та Український Центральний Комітет просили припинити братовбивчу війну, а, натомість, поляки наголошували, що не відмовляться від східних земель<sup>30</sup>.

Вивченням причин українсько-польського протистояння в середині ХХ ст. займається український дослідник В. Сергійчук. Аналізуючи тогочасні події, автор зазначає, що «польське підпілля часто проводило свої акції проти нацистів під виглядом українських націоналістів, тим самим провокуючи репресії німців проти мирного українського населення з одного боку і відплатні акції УПА з іншого»<sup>31</sup>.

Як і В. Сергійчук, так і В. Трофимович, вводячи до наукового обігу низку документів, доводять, що «до вбивств поляків під виглядом УПА причетні радянські партизани»<sup>32</sup>. З цього приводу справедливо акцентує увагу й О. Калакура, який в науковому дискурсі відзначає тезу, що «німецький і радянський режими були зацікавлені в розпалованні ворожнечі між двома поневоленими народами, вбачаючи у взаємній кривавій боротьбі ефективний засіб боротьби з незалежницькими рухами»<sup>33</sup>. Автор аналізує причини українсько-польського конфлікту і, при цьому, називає їх інспірацією, під якою розуміє навіювання взаємного недовір'я, ненависті, підштовхування до протистояння та помсти. Дослідник говорить про те, що «інспіративні дії були з обох боків, однак їй не вдалося подолати упереджених підходів. Польські історики схильні до перебільшення вини та ролі українського чинника в розв'язанні конфлікту, натомість більшість українських істориків розглядають дії української сторони як «відплатні» на насилля з боку поляків. При цьому на маргінесі часто залишаються відповідальність третьої сторони за інспірацію міжетнічного антагонізму і братовбивчого конфлікту. Берлін і Москва ще задовго до цієї трагедії прорахували вигоди від роздмухування ворожнечі між поляками й українцями»<sup>34</sup>. Слід відзначити, що подібної точки зору дотримується низка як українських, так і польських істориків.

На думку В. В'ятровича, українсько-польська «мікрівійна» ніколи не набула б таких масштабів, якби була лише двостороннім конфліктом між українцями і поляками<sup>35</sup>. Дослідник В. Ухач стверджує, що «вітчизняні науковці (А. Войнаровський, В. В'ятрович, О. Калакура, В. Трофимович та ін.) акцентують увагу на провокативній ролі радянських спецорганів, які часто, діючи під виглядом УПА, або ж АК, переслідували єдину мету – зашкодити українцям і полякам зробити реальні кроки до порозуміння і припинення кровопролиття»<sup>36</sup>. Водночас

---

<sup>29</sup> Ю. Сливка, Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки та наслідки. (Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2003), 36.

<sup>30</sup> Ю. Сливка, (н29), 37.

<sup>31</sup> В. Сергійчук, Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. (Українська Видавнича Спілка, 2003), 18.

<sup>32</sup> В. Трофимович, Москва і українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни. *Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць*. За ред. П. М. Чернеги. (НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002).

<sup>33</sup> О. Калакура, Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. (Знання України, 2007), 305.

<sup>34</sup> О. Калакура, (н33), 308.

<sup>35</sup> В. В'ятрович, Третя сторона в польсько-українській війні. Історія з грифом «Секретно». *Архіви КГБ розповідають. Центр досліджень визвольного руху*. (Часопис, 2012), 127.

<sup>36</sup> В. Ухач, (н5), 192.

слід наголосити, що Я. Грицак, вважає, що «не варто перекладати ключову провину за українсько-польське збройне протистояння на зовнішні сили, бо все ж основна вина лежить на українському та польському політичних проводах»<sup>37</sup>.

Вагомий внесок в українську історіографію українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни зроблено І. Льюшином. Він зробив хронологічний огляд «важких» питань конфлікту на Холмщині і Підляшші. Автор зазначив, що в інтерпретаціях причин конфлікту «не можна обмежуватись аналізом взаємин між обома народами в роки Другої світової війни, а доречно розглядати їх у ширшому геополітичному й історичному контексті»<sup>38</sup>. Історик в науковому дискурсі відстоює позицію, що рішення ОУН(Б) про проведення терористичних акцій на Волині було викликане тим, що місцеві поляки проводили антиукраїнську діяльність. Подібною ж точки зору дотримується й І. Патриляк, який серед головних причин початку міжнародного конфлікту на Волині назвав «співпрацю польського населення з німецькою адміністрацією та радянськими партизанами»<sup>39</sup>.

Історичній пам'яті про Волинську трагедію присвячена наукова стаття українського історика О. Удода, який, вивчаючи вказану проблематику в контексті українсько-польських відносин середини ХХ ст., дійшов до висновків: «Польське суспільство, як і українське, є розколотим у сприйнятті Волинської трагедії. З одного боку польські учасники тих подій та члени їхніх родин, репатріанти із Західної України, вважають події 1943 р. геноцидом, з іншого – українські націоналісти, які вважають, що конфлікт відбувся на українській етнічній території, а волинські події є справедливою відплатою за історичні кривди. Посередині між ними є польські та українські ліберальні середовища, які закликають до визнання того, що сталося, спільною трагедією, в якій відповідальність несуть обидві сторони»<sup>40</sup>.

Слід не забувати, що важливе значення у вивченні проблематики українсько-польських взаємин середини ХХ ст. є територіальна складова. Цей чинник є одним з пріоритетних, який став причиною конфлікту між східногалицьким соціумом і польським населенням. В опублікованих працях польських та українських авторів часто змішуються поняття «етнічна» та «державна» територія. З цього приводу абсолютно можна погодитися з думкою О. Калакури, який вважає, що «польсько-українське протистояння залишило не лише трагічний слід в історичній пам'яті, але й глибокий шрам у міжетнічних відносинах, який інколи заважає розвитку партнерства і співробітництва за сучасних умов, а тому потребує неупередженого дослідження в ім'я порозуміння та добросусідства»<sup>41</sup>.

Складним і неоднозначним аспектом досліджуваної проблематики на сьогодні залишається її демографічна складова, в основі якої лежать кількісні показники жертв українсько-польського протистояння. Остаточної інформації про кількість втрат конфлікту на Волині немає. Ті дані, які сьогодні наводять науковці України і Польщі, є значно відмінними. Тому «кількість жертв і досі залишається предметом запеклих наукових дискусій серед істориків, проте вони однозначно сходяться на тому, що йдеться про десятки тисяч загиблих з обох боків»<sup>42</sup>.

Станом на сьогодні тільки в Україні опубліковано близько тисячі статей, розвідок, монографій, збірників документів, спогадів, в яких охарактеризована

<sup>37</sup> Я. Грицак, Нарис історії України: формування модерної ХІХ–ХХ ст.: навч. посібник (Генега, 1996), 126.

<sup>38</sup> І. Льюшин, Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.) (Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009), 225.

<sup>39</sup> І. Патриляк, Співпраця польського населення Волині з німецькою окупаційною адміністрацією як чинник в українсько-польському конфлікті. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р.* / уклад. А. Шваб. (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013), 71.

<sup>40</sup> О. Удод, Трагічні події на Волині: суспільні рефлексії та історична пам'ять. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013р.* / уклад. А. Шваб. (Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013), 7.

<sup>41</sup> О. Калакура, (н33), 323.

<sup>42</sup> В. В'ятрович, Друга польсько-українська війна 1942–1947 (Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2011), 28.

польсько-українська проблематика періоду Другої світової війни. Потужними є напрацювання й польських колег. Це позначено тим, що з падінням комуністичних режимів як у Польщі, так і в Україні дослідження взаємин між обома сусідніми народами в роки Другої світової війни стало дуже актуальним. Заборонена в роки тоталітаризму проблематика зайняла провідне місце у відносинах між двома державами, а дискусії навколо досліджуваної проблеми охопили як наукове, так й суспільно-політичне життя двох держав.

Характеризуючи наукові студії з питання польсько-українського конфлікту середини ХХ ст. зауважимо, що, в основному, польські та українські дослідники звинувачують у конфлікті протилежну сторону. Трапляються випадки, коли науковцям бракує розуміння того, що відповідальність за тогочасне протистояння лежить, безумовно, на обох сторонах конфлікту, можливо нерівномірно, але все ж таки на обох. Також необхідно було б в науковому дискурсі дослідникам більше уваги приділити вивченню участі в конфлікті німецької і радянської сторін, оскільки їхні впливи на перебіг конфлікту не є зрозумілими до кінця.

З приводу того, які сторінки з проблематики українсько-польських відносин періоду Другої світової війни потребують подальшого опрацювання, вдало відзначає О. Марущенко: «До проблем, які потребують подальших ретельних наукових розвідок слід, зокрема, віднести порівняльні дослідження українського і польського рухів Опору та їх ідеологій, розбіжності й конфлікти в середовищі керівництва ОУН(б) і УПА, серед яких не було єдиної думки стосовно Волинських подій; роль і місце Української греко-католицької церкви у перебігу українсько-польських відносин та залагодженні конфлікту між українцями і поляками, демографічні аспекти Волинської трагедії й втрати українського і польського населення та низку інших»<sup>43</sup>.

Можна стверджувати, що неупереджене опрацювання й об'єктивний аналіз конфлікту в контексті всієї історії взаємовідносин двох сусідніх народів, його наслідків як для поляків, так і українців, залишається на сьогодні актуальним завданням науковців двох країн. Історики зобов'язані і в подальшому досліджувати та вивчати проблему на міждержавному рівні. Це потрібно робити, щоб прояснити його справжні причини та реальні жертви з двох сторін і не задля взаємних звинувачень, а для прощення та порозуміння. Ще у 2003 р. у засобах масової інформації була оприлюднена заява парламентів України та Польщі з нагоди 60-річчя трагедії на Волині та в Галичині, в якій зазначалося: «Правда, хоч і найсумніша, є необхідною для побудови тривалого порозуміння. Болючий досвід повинен бути для нас також джерелом роздумів про те, що ненависть і конфлікти між нами використовували наші супротивники, а ми завжди на цьому втрачали»<sup>44</sup>.

Отже, політизація та стереотипні уявлення мають певні впливи на науковців з обох сторін. Однак як в польській, так і в українській історіографії, спостерігається широкий спектр поглядів і підходів до інтерпретації «важких» питань в роки Другої світової війни, що стало інтелектуальним викликом для науковців з обох сторін. Безперечно, дослідники провели колосальну роботу у вивченні проблематики, тому можна констатувати, що сьогодні немає підстав говорити про «українське» та «польське» бачення проблеми, оскільки серед науковців двох країн виділяються кілька наукових напрямів, які по-різному інтерпретують тогочасні події. Наукові студії вчених вказують на необхідність формування виважених історичних, юридичних й політичних оцінок польсько-українських відносин, а також на переформатування «образу чужого» та зближення польського й українського соціумів. Тому очевидним є розуміння як професійної, так й моральної відповідальності дослідників та їхні орієнтації на загальнолюдські цінності.

---

<sup>43</sup> О. Марущенко, (н25), 12.

<sup>44</sup> Заява з нагоди 60-ї річниці волинської трагедії. Схвалена Верховною Радою України 10 липня 2003 р. *Голос України* (2003. 8 серпня).

## Бібліографія

- Korman A, Stosunek UPA do Polaków na ziemiach południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (2002).
- Motyka G, Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939–1947 w polskiej historiografii po roku 1989. *Historycy polscy i ukraińscy wobec problemów XX wieku / pod redakcją Piotra Kosiewskiego i Grzegorza Motyki* ( Uniwersitatis, 2000).
- Motyka G, Od Rzezi Wołyńskiej do Akcji «Wisła». (2011).
- Niedzielko R, Kresowa księga sprawedliwych. 1939–1945 (2007).
- Prus E, UPA – armia powstańcza czy kurenie rizinów? (1994).
- Siemaszko W, Siemaszko E, Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. T. 2. (2000).
- Tarnau J, Bracia zza Buga (1999).
- Torzecki R, Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie SS Rzeczypospolitej (Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993).
- Filar W, Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. (2008).
- В'ятрович В, Друга польсько-українська війна 1942–1947. (Вид. дім «Києво-Могилянська академія, 2011).
- В'ятрович В, Третя сторона в польсько-українській війні. Історія з грифом «Секретно». *Архіви КГБ розповідають. Центр досліджень визвольного руху.* (Часопис, 2012).
- Грицак Я, Нарис історії України: формування модерної XIX–XX ст.: навч. посібник ( Генеза, 1996).
- Зашкільняк Л, Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939-1944 роках: міжнаціональний конфлікт чи неоголошена війна? *Україна–Європа–Світ.* (2011. Вип. 5.Ч.2).
- \_\_\_\_\_, Заява з нагоди 60.ї річниці волинської трагедії. Схвалена Верховною Радою України 10 липня 2003 р. *Голос України* (2003. 8 серпня).
- Денищук О, Злочини польських шовіністів на Волині. Книга перша. Рівненська область. (ППДМ, 2003).
- Льбюшин І, Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). (Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2009).
- Калакура О, Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті. (Знання України, 2007).
- Лисенко О та Марущенко О, Українсько-польські стосунки періоду Другої світової війни у вітчизняній історіографії. Бібліографічний покажчик. (2003).
- Лисенко О, Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті. *Український історичний журнал.* (2004. № 5).
- Марущенко О, Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині в сучасних вітчизняних інтерпретаціях. *Вісник Черкаського університету . Серія «Історичні науки».* «2014. №35 (328)».
- Місило Є, Акція «Вісла»: документи (1997).
- Ольшанський Т, Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. *Незалежний культурологічний часопис «І».* (1997. Ч. 10).
- Патриляк І, Співпраця польського населення Волині з німецькою окупаційною адміністрацією як чинник в українсько-польському конфлікті. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19–20 черв. 2013 р. / уклад. А. Шваб.* (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013).
- Поліщук В, Гірка правда: злочинність ОУН-УПА (Сповідь українця) (Донеччина, 1996).
- \_\_\_\_\_, Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках XX століття: Нові документи з архівів спеціальних служб: Польське підпілля 1939–1941. Т.1. (1998).
- Сергійчук В, Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. (Українська Видавнича Спілка, 2003), 18.
- Сивіцький М, Історія польсько-українських конфліктів /пер. з пол. Є. Петренка. (Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. Т. 1)
- Сливка Ю, Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки та наслідки. (Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2003).



Трофимович В, Москва і українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни. *Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць*. За ред. П. М. Чернеги. (НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002).

Удод О, Трагічні події на Волині: суспільні рефлексії та історична пам'ять. *Волинська трагедія: через історію до порозуміння : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 19-20 черв. 2013р. / уклад. А. Шваб.* (Східноєвропейський. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013).

\_\_\_\_\_, Україна – Польща: важкі питання : Матеріали II міжнар. семінару істориків Україно-польські відносини в 1918–1947. Варшава, 1998. Т. 1–2; Україна – Польща: важкі питання: Матеріали міжнар. наук. семінару «Україно-польські відносини в роки Другої світової війни» (1998–2001. Т. 3–5).

Ухач В, «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. (2017. № 5-6).

## STOSUNKI UKRAIŃSKO-POLSKIE W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ: PRAWDA A DYSKURS NAUKOWY

**Słowa kluczowe:** historiografia, stosunki ukraińsko-polskie, II wojna światowa, dyskryminacja, deportacja.

### Streszczenie

Artykuł przedstawia problematykę stosunków ukraińsko-polskich w czasie II wojny światowej jako jeden z często dyskutowanych w historiografii ukraińskiej a polskiej. W artykule zwrócono również uwagę na 'trudne' problematyczne aspekty stosunków ukraińsko-polskich w połowie XX wieku oraz duże zainteresowanie naukowców tym tematem zarówno w przeszłości, jak i w perspektywie historycznej. Świadczy to o znaczeniu naukowym artykułu. Dziś historycy Ukrainy i Republiki Polskiej zauważają, że nie ma powodu, aby mówić o 'ukraińskiej' i 'polskiej' wizji problemu, ponieważ naukowcy z tych krajów identyfikują kilka dziedzin naukowych, które różnie interpretują wydarzenia tamtego czasu. Większość polskich historyków za konflikt obwinia OUN i UPA. Historycy zwracają uwagę, że to właśnie te organizacje zainicjowały wysiedlenia Polaków z Wołynia i Galicji. Większość badaczy ukraińskich i część polskich rozważa problem znacznie szerzej i jako jedną z głównych przyczyn konfrontacji ukraińsko-polskiej wymienia dyskryminacyjną politykę rządu polskiego wobec Ukraińców w latach przedwojennych. W artykule zwrócono uwagę na konieczność usunięcia z tego tematu warstw ideologicznych i politycznych oraz wskazano listę zagadnień, które wymagają dalszych badań przez naukowców.

## UKRAINIAN-POLISH RELATIONS DURING THE SECOND WORLD WAR: TRUTH AND SCIENTIFIC DISCOURSE

**Key words:** historiography, Ukrainian-Polish relations, World War II, discrimination, deportation.

### Summary

The article presents the problem of Ukrainian-Polish relations during the Second World War as one of the most discussed in both Ukrainian and Polish historiography. The 'difficult' problematic aspects of Ukrainian-Polish relations in the middle of the twentieth century and the increased interest of scholars in this topic both in the past and in the historical perspective are highlighted that proves its scientific relevance. It is pointed out that nowadays historians of Ukraine and the Republic of Poland noted that there is no reason to dispute the 'Ukrainian' and 'Polish' vision of the problem, as there are several scientific trends among the scientists of these countries that consider the events of that time differently. Most Polish historians blame the OUN and the UIA for the conflict. They note that those organizations were the initiators of the eviction of Poles from Volynia and Galicia. In turn, most Ukrainian and some Polish researchers look at the problem much more broadly and designate the

discriminatory policy of the Polish government towards Ukrainians in the pre-war years among the main reasons for the Ukrainian-Polish confrontation. The need to remove ideological and political layers from this topic is pointed out. The list of questions that need further research work of scientists is singled out.

## **УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ПРАВДА І НАУКОВИЙ ДИСКУРС**

**Ключові слова:** історіографія, українсько-польські відносини, Друга світова війна, дискримінація, депортація.

### **Резюме**

У статті проблему українсько-польських відносин в період Другої світової війни подано як одну з найбільш дискутованих як в українській, так і в польській історіографії. Висвітлено «важкі» проблемні аспекти українсько-польських відносин середини ХХ століття та підвищений інтерес науковців до зазначеної теми як у минулому, так і в історичній перспективі, що засвідчує її наукову актуальність. Зазначено, що сьогодні істориками України та Республіки Польща відзначено, що немає підстав говорити про «українське» та «польське» бачення проблеми, оскільки серед науковців вказаних країн виділяються кілька наукових напрямів, які по-різному інтерпретують тогочасні події. Більшість польських істориків покладають відповідальність за конфлікт на ОУН і УПА. Вказують, що саме вони виступили ініціаторами виселення поляків з території Волині й Галичини. У свою чергу, більшість українських та окремі польські дослідники розглядають проблему значно ширше й називають серед головних причин українсько-польського протистояння дискримінаційну політику польської влади щодо українців у довоєнні роки. Вказано на необхідність зняття з цієї теми ідеологічних та політичних нашарувань. Виокремлено перелік питань, які потребують подальших дослідницьких напрацювань науковців.